

Issues of expanding the rights and obligations of victim and witness in appointment and conducting of forensic examination

Yuri PULATOV¹, Nodirjon KHAIRIEV²

University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 2022

Received in revised form

25 June 2022

Accepted 25 July 2022

Available online

20 August 2022

Keywords:

problems,
expansion of rights,
obligations,
victim,
witness,
appointment,
proceedings,
forensic examination.

ABSTRACT

The article reveals the problems associated with expansion of the rights and obligations of victim and witness in appointment and production of forensic examination.

2181-1415/© 2022 in Science LLC

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp101-105>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Жабрланувчи ва гувоҳнинг суд экспертизасини тайинлаш ва ўтказишда уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини кенгайтириш масалалари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

муаммолар,
ҳуқуқларнинг кенгайиши,
мажбуриятлар,
жабрланувчи,
гувоҳ,
тайинланиш,
ўтказиш,
суд экспертизаси.

Мақолада жабрланувчи ва гувоҳнинг суд экспертизасини тайинлаш ва ўтказишда ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларини кенгайтириш билан боғлиқ муаммолар муҳокама қилинади.

¹ Professor of the Department of University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor.

² Professor of the Department of University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Associate Professor.

Вопросы расширения прав и обязанностей потерпевшего и свидетеля при назначении и производстве судебной экспертизы

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

проблемы,
расширение прав,
обязанности,
потерпевший,
свидетель,
назначение,
производство,
судебная экспертиза.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с расширением прав и обязанностей потерпевшего и свидетеля при назначении и производстве судебной экспертизы.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 декабрдаги ПҚ-4551-сонли “Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорида таъкидланганидек: “мамлакатимизда **Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш демократик ҳуқуқий давлат барпо этишнинг бош мезони бўлиб келмоқда...**

Айни вақтда Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш қонун бузилиши билан боғлиқ салбий оқибатларга қарши самарали курашишни... талаб этмоқда” [1].

Ушбу мақсадларга эришиш учун мазкур норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг 2-банди 6-хатбошисида “Конституция ва қонунларда белгиланган инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқларини олий қадрият сифатида янада мустаҳкамлаш, мулк дахлсизлигини кафолатлаш” белгиланган [2].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги ПФ-6041-сонли “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида қайд этилишича: “Сўнгги йилларда мамлакатимизда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш, унинг шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш, суд ишларини юритишнинг барча босқичларида тарафларнинг тортишув тамойили қўлланилишини янада кенгайтириш ҳамда ушбу соҳада халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибани жорий этишга қаратилган бир қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинди.

Шу билан бирга, суд-тергов амалиётини таҳлил қилиш ва фуқаролар мурожаатларини ўрганиш натижалари жинойт процессида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлаш бўйича механизмлар тўлиқ ишга солинмаганлигидан, шунингдек, қонунчиликда жинойт ишларини тергов қилиш бўйича ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ваколатларини аниқ белгилаш билан боғлиқ бўшлиқлар мавжудлигидан далолат бермоқда” [3].

Шундай ҳал қилиниши зарур бўлган муаммолардан бири – жабрланувчи ва гувоҳнинг суд экспертизасини тайинлаш ва ўтказишда ҳуқуқ ва мажбуриятларини кенгайтириш. Бунда шунга эътибор қаратиш лозимки, Ўзбекистон

Республикасининг 2010 йил 1 июндаги ЎРҚ–249-сонли “Суд экспертизаси тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддаси суд-экспертлик фаолияти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ҳамда қонунларида назарда тутилган инсон ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этилган ҳолда амалга оширилишини белгилайди.

Шахснинг эркинлигини вақтинча чеклашни ёки унинг шахсий дахлсизлиги бузилишини талаб этувчи суд-эксперт текширишлари фақат қонунда белгиланган асослар ва тартибда ўтказилади [4].

Бироқ жиноят процессуал қонунчилигининг барча нормалари ҳам уларни амалга ошириш механизмини аниқ белгилаб бермайди, бу эса мос равишда суд экспертизаси фаолиятида ҳам акс этади [5].

Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, унинг алоҳида жиҳатларини қуйидагича ҳал этиш таклиф этилади.

1. Жиноят процессида шахс ҳуқуқлари кафолатлари муаммолари унинг процессуал мақоми билан узвий боғлиқдир. Шу сабабли олий даражадаги ижтимоий қадрият сифатида инсон ҳуқуқларини тартибга солиш етарли даражада ҳуқуқий тартибга солинмаганлиги ва ривожланмаганлиги, уларни тўлақонли ва тўғри таъминлаш учун ҳуқуқий имкониятларнинг мавжуд эмаслиги, мазкур ҳуқуқларни бузиш ёки тан олмаслик учун асос бўла олмайди [6. С. 13–14].

2. Амалдаги Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқларини сезиларли даражада кенгайтирди, айти пайтда, бизнинг фикримизча, жабрланувчи ва айбланувчи ўртасида айбланувчи тарафини кучайтирган ҳолда, “мувозанатни” мумкин бўлмаган даражада бузиб юборди. Хусусан, бу уларнинг экспертизани тайинлаш ва ўтказишдаги ҳуқуқларини таққослашда яққол намоён бўлади. Жумладан, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг, шунингдек, тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланаётган шахснинг, агар бунга унинг руҳий ҳолати имкон берса, ҳуқуқлари, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 179-моддасида берилган [7. С. 354–356]. Холбуки, жабрланувчининг ҳуқуқлари фақат илтимоснома ва рад этиш имконияти билан чекланган (Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 55-моддаси 1-қисми). Мазкур норма маъносига кўра, жабрланувчи фақат экспертиза тайинлаш, суд экспертизасини бошқа экспертлик муассасасида ўтказиш тўғрисида илтимоснома юбориш, тайинланган экспертни рад этиш ва эксперт ҳулосаси билан танишиши мумкин (Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 55-моддаси) [8. С. 125–128].

Назаримизда, жабрланувчига экспертизани тайинлаш ва ўтказишда айбланувчи билан тенг ҳуқуқлар берилиши лозим. Жабрланувчининг ҳуқуқларини кенгайтириш нафақат унинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишга ёрдам беради, балки иш ҳолатларини ҳар томонлама ва холис ўрганишга ҳисса қўшади.

Бизнинг фикримизча, жабрланувчи энг камида қуйидаги ҳуқуқлар билан таъминланиши мақсадга мувофиқ:

- *экспертга қўшимча саволлар билан мурожаат этиш;*
- *экспертга тушунтиришлар бериш;*
- *у кўрсатган шахсларни эксперт сифатида жалб этиш тўғрисида илтимоснома киритиш;*
- *суд экспертизасини ўтказиш вақтида терговчининг рухсати билан ҳозир бўлиш.*

Экспертиза ўтказишга жалб қилинган гувоҳнинг ҳуқуқлари фақат терговчи орқали экспертга тушунтириш бериш имконияти билан чекланган. Агар бу тушунтиришлар экспертиза ва умуман иш учун аҳамиятли бўлса, улар гувоҳни сўроқ қилиш баённомасида қайд этилади. Демак, гувоҳ экспертиза тайинлаш ва ўтказиш билан боғлиқ деярли ҳеч қандай ҳуқуқларга эга эмас. Ваҳоланки, баъзи ҳолларда, ушбу тергов ҳаракатини ўтказишда гувоҳнинг иштироки жуда муҳим. Бунда шуни ёдда тутиш керакки, экспертиза вақтида ҳозир бўлган гувоҳнинг кўрсатмалари экспертнинг иш ҳолатлари билан танишиш воситаларидан биридир.

Шу нарсага ҳам эътибор қаратиш зарурки, Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 1 июндаги ЎРҚ-249-сонли “Суд экспертизаси тўғрисида”ги Қонуни 22-моддаси 2-қисмида (Суд экспертизаси ўтказилаётганда процесс иштирокчиларининг ҳозир бўлиши) фақат қуйидагиларгина қайд этилади: “Суд экспертизаси ўтказилаётганда ҳозир бўлган процесс иштирокчилари текширишлар жараёнига аралашишга ҳақли эмас, лекин суд экспертидан у томонидан қўлланилган текшириш усуллариининг ва олинган натижаларнинг моҳиятини тушунтириб беришни талаб қилиши, суд экспертига тушунтиришлар бериши мумкин” [9]. Айни чоғда Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 179-моддасида гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг экспертиза тайинлаш ва уни ўтказишдаги ҳуқуқлари тўлиқ белгиланган ва ушбу модданинг биринчи қисми 5 -бандигина қисман кўрсатилган Қонун 22-моддаси 2-қисмида белгиланган.

Назаримизда, “Суд экспертизаси тўғрисида” ги Қонуннинг 22-моддаси нормаларини Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 179-моддаси 1-қисми нормалари билан мувофиқлаштириш зарур.

3. Афсуски, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 23-бобида экспертиза текшируви учун намуналар олишда жабрланувчи ва гувоҳнинг розилигини олиш шартлиги ҳақида ҳеч нарса айтилмаган. Бундай розилик “Намуналар олишда шахс ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши” номли 196-модданинг 1-қисмига мувофиқ фақат кучли оғриқ берадиган мураккаб тиббий тадбирлар ва усулларни қўллашда олиниши лозим. Бизнингча, жабрланувчининг розилигисиз ундан намуна олиш мумкин эмас, бинобарин жабрланувчига қуйидагиларни тушунтириш керак:

– уларни олиш ва эксперт текширувини ўтказиш, шу жумладан, бу жабрланувчининг манфаатларини ҳимоя қилиш учун муҳимлигини;

– намуна олиш хавфсизлиги ва бу унинг шаъни ва қадр -қимматини камситиш билан боғлиқ эмаслигини.

Бизнинг фикримизча, худди шундай розилик гувоҳдан ҳам олиниши керак, чунки тасодифан жиноят иш юритувига жалб қилинган шахс сифатида унга нисбатан процессуал мажбурловни қўллаш имкон қадар кам бўлиши шарт.

4. Руҳий касаллик туфайли муомалага лаёқатсиз бўлган жабрланувчи ва гувоҳлар иштирокида суд экспертизасини ўтказиш масаласи мураккаблик туғдиради. Жиноят-процессуал қонунчилигида улар иштирокида мазкур тергов ҳаракатини ўтказишнинг ўзига хос хусусиятларини назарда тутувчи ҳеч қандай қоидалар йўқ. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 196-моддасининг 1-қисми, эксперт текшируви учун намуналар олишда шахсий ҳуқуқларнинг ҳимоя қилинишини намуналарни олиш учун рухсат олиш шартини,

фақат ўн олти ёшга тўлмаган ёки руҳий хасталикка чалинган шахсларга нисбатан белгилайди, яъни уларнинг унинг қонуний вакили, васийлари ёки ҳомийларининг розилиги билан амалга оширилиши мумкин. Акс ҳолда, экспертиза ўтказишга йўл қўйилмайди. Бу шахсларнинг розилигини олишнинг иложи йўқ, чунки улар ўз ҳаракатларининг моҳиятини билишмайди. Жабрланувчига келсак, бу ҳолатда унинг қонуний вакили ишда иштирок этади, шунинг учун *терговчи уни эксперт текширув вақтида жабрланувчи ҳозир бўлиши зарурлигига ишонтириши керак*. Соғлиғининг ҳолатини ҳисобга олган ҳолда, экспертиза эксперт муассаса жойида ёки текширилаётган шахс жойлашган жойда: яшаш жойида, шифохонада ва ҳоказо ўтказилиши мумкин. Экспертизани ўтказишда қонуний вакилнинг иштироки шарт эмас, аммо, назаримизда, унинг илтимосномаси асосида терговчи унинг иштироки масаласини ҳал этиши мумкин.

Муомалага лаёқатсиз гувоҳга нисбатан эксперт текширув ўтказиш анча қийинроқ, чунки Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал қонунчилиги унинг қонуний вакилининг ишда иштирок этишини назарда тутмайди. Аммо, шунга қарамай, биз бу ҳолатда ҳам *мазкур муаммони норматив тартибга солиш зарур, деб ҳисоблаймиз, бунинг учун терговчи муомалага лаёқатсиз шахснинг адвокатини ушбу гувоҳ эксперт текширув вақтида иштирок этиши зарурлигига ишонтириши керак*.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Национальная база данных законодательства, 14.12.2019 г., № 07/19/4551/4162.
2. Национальная база данных законодательства, 14.12.2019 г., № 07/19/4551/4162.
3. Национальная база данных законодательства, 10.08.2020 г., № 06/20/6041/1151.
4. Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2010 г., № 22, ст. 173; 2016 г., № 39, ст. 457; 2017 г., № 37, ст. 978; Национальная база данных законодательства, 11.05.2019 г., № 03/19/536/3114; 24.05.2019 г., № 03/19/542/317.
5. Закурлаев А.К. Криминалистика: Дарслик /проф. М.Х. Рустамбаев раҳбарлигида ёзилди. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х.Сулаймонова номидаги РСЭМ, 2018. – Б. 749–769.
6. Норбаев А.Н., Закутский А.С. Вопросы организации и проведения судебных экспертиз: Учебное пособие. – Т.: ТГЮИ, 2006. – С. 13–14.
7. Саҳаддинов С. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига шарҳлар. Умумий қисм (илмий-амалий шарҳ) / Масъул муҳаррир: профессор Б.Х. Пўлатов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014, – Б. 354–356.
8. Саҳаддинов С. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига шарҳлар. Умумий қисм (илмий-амалий шарҳ) / Масъул муҳаррир: профессор Б.Х. Пўлатов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014, – Б. 125–128.
9. Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2010 г., № 22, ст. 173; 2016 г., № 39, ст. 457; 2017 г., № 37, ст. 978; Национальная база данных законодательства, 11.05.2019 г., № 03/19/536/3114; 24.05.2019 г., № 03/19/542/317.